

ORAȘUL IAȘI ÎN ANUL 1882. UN PEISAJ URBAN DE JEAN-BAPTISTE FOLTZER

Cezar Marius VARVAROI

Colecțiile private și piața de artă oferă din când în când surprize, completând iconografia cunoscută de decenii cu lucrări inedite, menite să ofere un suflu de prospețime peste o poveste veche, despre care exista opinia că nu mai poate apărea nimic nou. Pentru iubitorii de artă atașați de Iași, fosta capitală a Moldovei, de trecutul istoric și de aura de legendă a „orașului de pe cele șapte coline”, orice astfel de descoperire exercită o atracție specială. Uneori asemenea documente vizuale sunt descoperite în locuri îndepărtate și se arată doar pasionaților căutători de asemenea *souvenir*-uri. O astfel de lucrare a apărut acum câțiva ani, în Franța, ajungând, în cele din urmă, într-o colecție particulară. Este vorba despre un peisaj urban, denumit *Jassy*, datat la 1882, provenit din penelul unui pictorului alsacian: *Jean-Baptiste Foltzer* (Fig. 1, 4). Pânza, de dimensiuni mai degrabă reduse, este semnată cu roșu și datată în stânga jos (Fig. 3)¹. Această panoramă urbană stă mărturie despre prezența la Iași a pictorului, în penultimul deceniu al secolului XIX, segment cronologic cuprins în ceea ce s-a numit „*La Belle Epoque*”.

*

Dar cine era Jean-Baptiste Foltzer, cel care purta numele Sfântului Ioan Botezătorul? Pictorul alsacian s-a născut pe 26 august 1829, la Froeningen, comună aparținând regiunii adiacente orașului Mulhouse, din departamentul Rinului Superior. Acesta a trăit în localitatea natală, unde s-a căsătorit și a avut un copil. Mai târziu pictorul s-a stabilit în suburbia pariziană Levallois-Perret (rue Chaptal nr. 39). Artistul a decedat la Paris, la 16 noiembrie 1916. Jean-Baptiste Foltzer a fost membru al Societății Artiștilor Francezi, din 1884, și a expus la Saloanele Societății de-a lungul mai multor ediții. În anul 1881 a participat cu lucrarea *Natură moartă cu sparanghel*, iar în 1882 a prezentat două acuarele cu peisaje din Alsacia. Foltzer a fost prezent cu lucrări la salonul parizian și în anii 1885, 1886. În anii 1883, 1886 și 1890 era văzut la Salonul Societății Industriale din Mulhouse².

De-a lungul carierei sale, Foltzer a pictat cu precădere naturi statice și peisaje, cu similară măiestrie, atât în ulei cât și în acuarelă. În mai mică măsură, pictorul a lucrat și diverse scene de „gen”. Preferința sa se îndreaptă spre lucrările de dimensiuni mici și mijlocii. În

¹ Jean-Baptiste Foltzer, *Jassy*, 1882, ulei pe pânză. 42 x 28 cm; rama nu este cea originală. Autorul lucrării a fost identificat, după semnătură, de pictorul Cristian Ungureanu, lector univ. dr. la Universitatea Națională de Arte „George Enescu” din Iași, căruia îi mulțumesc pe această cale.

² Emmanuel Bénézit, Jacques Busse (eds.), *Dictionnaire critique et documentaire des peintres, sculpteurs, dessinateurs et graveurs, tome 5, Eadie-Gence, Gründ, Paris, 1999*; René Metz, *Les peintres alsaciens de 1870 à 1914*, Thèse, Strasbourg, 1971.

căutările noastre am aflat despre un peisaj, cu superbe tonuri ale unui apus, realizat lângă cazarma Selimye (Scutari) de la Marea Marmara, câteva lucrări reprezentând flori în glastre, o natură moartă cu vânat, precum și flori. La o licitație din 2013 a apărut o scenă de gen, o lucrare de mici dimensiuni *Mauvaise Nouvelle* (titlu scris cu roșu în partea de sus a lucrării). Este zugrăvită o scenă cu un bărbat în vârstă aflat în fața treptelor de la intrarea în casă. El ține în mână o scrisoare desfăcută. Cu mâna dreaptă își atinge creștetul, în semn de îngrijorare. Este însoțit de un câine de companie de talie mică³. Vestimentația arată că scena nu are legătură cu spațiul românesc, ci mai curând cu cel alsacian.

Dacă datele de care dispunem în legătură cu Foltzer sunt mai degrabă laconice, totuși s-a mai păstrat o fotografie (13x9 cm), în care îl vedem instalat în fața șevaletului (Fig. 2). În spiritul acelei perioade el poartă părul bogat, rebel, barba plină, iar pălăria lejeră îi conferă un aer romantic. Pantalonii de culoare deschisă, purtați fără dungă, sunt în conform epocii, iar haina grosă, de postav, indică o zi de toamnă târzie, în care vegetația grădinii capătă o cromatică bogată sau o dimineață răcoroasă, dar bună pentru pictură în mijlocul naturii. Nu întâmplător el este înfățișat pictând în *plein-air*, deoarece prefera tehnica *alla prima*, așezând pe pânză culorile în mod spontan, cu o paletă restrânsă de nuanțe. Scaunul pliant pe care este așezat, probabil că îi servea adesea la realizarea lucrărilor direct pe teren, fiind o piesă transportabilă. În imagine se observă că pictorul folosea o baghetă pe care sprijinea mâna care ținea penelul, pentru siguranța mișcărilor. Aceasta arată o preferință a artistului pentru reprezentarea detaliilor, specifică celor care lucrau în manieră academistă.

*

Judecând după documentele care au rezistat trecerii timpului, aflăm că pictorul era un obișnuit vizitator nu doar al Levantului, din Turcia până în Egipt, ci iată, și al României și Transilvaniei (pe atunci parte a Austro-Ungariei), bucurându-se de apreciere și din partea amatorilor de artă români din acea vreme. Asemenea „turnee” artistice spre Orient erau făcute de pictorii tineri, dornici de afirmare, în căutare de exotism și de comenzi însemnate, care să le aducă faimă și bani. Pictorii documentariști, ce fixau pe cartoanele lor orizontul cultural de la „Porțile Orientului”, au marcat și ei o epocă⁴.

Pe la 1882, Foltzer nu mai era deloc tânăr, fiind trecut de 50 de ani. Resorturile sale trebuie să fi fost diferite. Deși motivul care l-a dus pe plaiul moldav ne este încă neștiut, bănuim că artistul nu va fi fost la prima-i incursiune în orașul de pe malul Bahluiului. Iașii erau un punct suficient de atractiv pentru artiștii francezi care vizitau Țările Române în epocă, cu prilejul călătoriilor care urmau să-i ducă spre Orient. Materialele publicate de către mai tânărul desenator alsacian Paul-Adolphe Kauffmann (1849-1940), care realizase la 1876 o panoramă a orașului Iași⁵, au putut avea un rol în atragerea lui Foltzer spre capitala Moldovei. O cercetare aprofundată ar putea să aducă mai multe completări în această privință.

De-a lungul secolelor XVIII și XIX, Țările Române au fost vizitate de către artiști de valori și anverguri diferite, așa cum corespundea unor locuri văzute – din prisma

³ Gold Art, Licitație Arcadja, 11 aprilie 2013.

⁴ Adrian-Silvan Ionescu, *Artă și document*, Editura Meridiane, București, 1990, *passim*.

⁵ Sorin Iftimi, *Anton Kauffman, un pictor vienez în Țările Române (1840-1845)*, în CI, XXXIII, 2014, p. 137-175.

occidentalilor – ca antecamera Orientului⁶. Un Liotard, Bouquet sau Raffet sunt nume de referință în istoria artei, care au dat mărturie grafice de prim ordin, inspirate din realitatea ieșeană a timpului și fără de care imaginea Iașului s-ar vedea serios afectată. Oricum, peisajele în ulei, care să reprezinte Iașii, nu abundă. O primă panoramă a Iașilor pictată în ulei poate fi amintită cea de la 1842, semnată de Ludowic Stawski, aflată în colecția Muzeului de Artă din Iași⁷.

Să amintim că acum o sută de ani, antropologul elvețian Eugène Pittard (1867–1962) dedica „poporului român, pe care de-a lungul campaniilor mele de studii antropologice am învățat să-l cunosc și să-l iubesc”, o carte deosebit de interesantă. Prima frază a cărții este semnificativă pentru demersul nostru: „România actuală, formată din vechile principate ale Moldovei și Valahiei, cărora, în 1878 le-a fost adăugat teritoriul Dobrogei, prin tratatul de la Berlin, nu este cunoscută încă occidentalilor, așa cum ar trebui să fie”⁸. În aceeași carte, Pittard afirmă că „într-o jumătate de veac, România a făcut un efort formidabil: agricol, comercial, industrial – deși acesta ceva mai puțin considerabil, – intelectual”⁹. Și cultural, am adăuga astăzi. Pentru că iată, la doar câțiva ani după obținerea independenței statale, în România apar inițiative culturale care nu rămân fără ecou internațional, iar Ieșii nu făceau excepție.

Fără a ne îndepărta de anul 1882, să remarcăm - printre alte inițiative înregistrate în acest an - două care în mod sigur au avut parte de o difuzare semnificativă în lumea artistică franceză, datorită implicării a două personalități binecunoscute. Pe de o parte, sculptorul Emmanuel Frémiet (1824-1910), un artist în mare vogă în Parisul acelor vremi, care finisase și expuse la Salonul de la Paris statuia ecvestră a lui Ștefan cel Mare, fructul unei comenzi din anul 1879, pentru care se strânseseră prin subscripție publică, 135.000 franci, o sumă deloc de neglijat. Tot în același an, la Trei Ierarhi începeau lucrările de refacere, conduse de arhitectul francez André Lecomte du Nouÿ; în ciuda polemicilor legate de ambele inițiative, acestea reflectă faptul că Iașii erau deja un punct de atracție pentru artiști și arhitecți francezi din epocă. Împreună cu lucrările la biserica Sfântul Nicolae Domnesc, rămâneau pregnant prezente, până într-acolo încât ambele erau considerate după ani, de către sus-pomenitul Pittard, ca elemente de referință pentru vizitatorul bătrânei urbe.

Odată cu reconstruirea bisericii în 1884-1904, pereții și bolțile au fost repictate în frescă, pe fond albastru, de către francezii Boris Bernard, Emile Picot și P. Mauretal¹⁰.

*

Jean-Baptiste Foltzer, Jassy, 1882. Fără a fi neapărat un pictor faimos, Foltzer ne-a lăsat în această pânză detalii de finețe care nu pot trece neobservate, prin care a dat măsura talentului și *savoir-faire*-ului său. Să nu ignorăm alegerea dibace a orei din zi, favorizând percepția nuanțelor de culori: unghiul de incidență al razelor solare ne evocă o dimineată

⁶ Cu privire la artiștii plastici care au vizitat Țările Române, o sursă de prim ordin este G. Oprescu, *Țările Române văzute de artiști francezi (sec. XVIII și XIX)*, Tipografia Cultura Națională, 1926.

⁷ Cf. Sorin Ifțimi, *Portretistica pictorului Ludovic Stawski (1807-1896)*, în *IN*, XIX, 2013, p. 220, 244, fig. 3; Corina Cimpoeșu, Marcelina Brîndușa Munteanu, *Ludovic Stawski. Un pictor în Moldova secolului al XIX-lea*, Editura Palatul Culturii, Iași, 2014.

⁸ E. Pittard, *La Roumanie. Valachie-Moldavie, Dobroudja*, Bossard, Paris, 1917, p. 7.

⁹ *Ibidem*, p. 14.

¹⁰ Dan Bădărău, Ioan Caproșu, *Iașii vechilor zidiri*, ed. a II-a revăzută, Casa Editorială Demiurg, Iași, 2007, p. 52.

timpurie de vară. A unei veri caniculare, când arșița deja își lăsase amprenta pe câmpurile ori poate fânețele înconjurătoare, determinând culoarea contrastantă cu verdele coroanei copacilor. Deloc întâmplător, dacă ne gândim la avantajul orelor matinale pentru paleta de culori; iar la vremea aceea, anotimpul călduros probabil invita mai degrabă la călătorie, decât oricare altul. Familiarizat fiind cu masivele, impunătoarele *hotels* pariziene, dar și cu arhitectura Alsaciei sale natale, este de înțeles că pictorul a fost mai atras de exotismul caselor mai degrabă modeste ale mahalalei¹¹, a Râpei Pevețoaiei, care se așterneau dinaintea-i, decât de conacele *high-life*-ului ieșean de pe Podul Verde (Copou), inspirate de gustul arhitectonic francez ori german, care nu prezentau vreo noutate în ochii musafirului străin.

Cu grija de a capta cu fidelitate unduilele reliefului moldav, francezul nostru ordonează savant peisajul după asemănarea unui teatru; cotul uliței are rolul de amplă avanscenă, pe care se ridică decorul panoramic, ritmat, încoronat de cerul de un albastru ideal. Peisajul apare diferențiat atât cromatic cât și volumetric în trei sectoare orizontale: treimea inferioară, mai obscură, deasupra căreia varietatea și atractivul vizual al caselor se așterne ca suport unduirii liniei orizontului, străpunsă doar de cele patru turlle ale mitropoliei, definită de albastrul suveran al cerului, pe care Foltzer îl va fi văzut la Iași, și care i-a oferit ocazia de a aplica talentul său de colorist, cu un rezultat asemănător celui ce încununează cazarma Selimye, despre care pomeneam. În planuri succesiv îndepărtate, turllele Trisfetitelor, încă neatinsse de renovarea lui Lecomte du Nouÿ, dau măsura impresiei cauzate artistului de către edificiile iconice ale Ieșilor, iar pe planul îndepărtat, cel al dealurilor, mănăstirile Galata și Cetățuia întregesc caracterizarea vizuală a întregului¹².

Date fiind aceste elemente, oare matineul ieșean – foarte atent și amănunțit lucrat, de altfel – putea fi o lucrare cu tentă exotică pentru societatea franceză a vremii? Pictura nu a fost realizată pentru un comanditar ieșean și se pare că nici nu a fost cumpărată anterior. Este posibil că pictorul a decis să o păstreze pentru sine, punând-o în bagajele sale la întoarcerea acasă, în Franța. Poate că orașul acesta i se lipise puțin de suflet...

Dincolo de lipsa mai multor date certe, rămâne valoarea intrinsecă a pânzei, pictată cu deosebită grijă și care ne bucură prin prisma atenției acordate. Starea de conservare era excelentă și înaintea operațiunii de curățire a vernisului – necesară după aproape un veac și jumătate – efectuată cu atent profesionalism de restauratorul spaniol David Becerra în atelierul său din Ronda. Peisajul realizat de Foltzer are și o valoare documentară, asemenea reprezentării fiind, totuși, destul de rare pentru Iașii din a doua jumătate a secolului XIX¹³.

*

Într-o lucrare recentă, dedicată mișcării artistice din România epocii moderne, Adrian-Silvan Ionescu, semnala prezența pictorului Jean-Baptiste Foltzer și la București în penultimul deceniu al veacului XIX¹⁴. O primă referire în presa bucureșteană datează chiar

¹¹ Surprinde faptul că aceste case au acoperișurile „în două ape”, precum cele din spațiul german și nu „în patru ape” așa cum era cunoscut, din alte surse.

¹² Chiar dacă turllele celor două biserici sunt cam aplatizate, se pare că aceasta este identificarea valabilă.

¹³ Pentru reprezentările din epocă vezi catalogul realizat de Georgeta Podoleanu, *Iași în arta plastică. Ezpoziție tematică. Grafică-Pictură*, Muzeul de Artă, Iași, 1974, passim.

¹⁴ Adrian-Silvan Ionescu, *Mișcarea artistică oficială în România secolului al XIX-lea*, București, Editura Noi Media Print, 2008, p. 173, 177, 186.

din 1881, unde Foltzer era prezent cu lucrări la *Expoziția de Bele-Arte a Artiștilor în Viață*. Cronicarul plastic, ascuns sub pseudonim, consemna în treacăt că peisajele lui Foltzer nu sunt de un interes deosebit, dar că delicatețea artistului se regăsește în arta cu care zugrăvește florile din naturile statice¹⁵. Revista „Familia” din 26 octombrie/7 noiembrie 1886 menționa, de asemenea, numele lui Foltzer¹⁶. În cadrul cronicii mondene a sărbătoririi unei zile de naștere în înalta societate burgheză a Bucureștiului, descriind reședința gazdei și multiplele opere de artă existente, începând cu un portret al proprietarului realizat de Sava Henția, „toți cunoscătorii care au examinat acest tablou de aproape, au fost unanimi a recunoaște, că e unul dintre portretele cele mai reușite ale artistului. *Sub el, două peisaje de Foltzer, din cari cel din stânga, un port, e de un colorit perfect* [s.n.]”¹⁷.

În anii următori, pictorul a călătorit și în orașe din arealul Levantului. „*Monitoire d'Issoire*”, de miercuri 3 iunie 1896, anunța: „vinerea viitoare, dl. Foltzer, un pictor talentat, din creația căruia am putut vedea câteva pânze expuse la Issoire, va oferi o ședință interesantă (...) În câteva minute, va realiza în fața publicului un tablou: peisaj, flori sau marină”. Apoi, citând din „*Le Phare d'Alexandrie*” „cât despre dl. Foltzer, a obținut succesul cu care ne-a obișnuit, executând cu incomparabilă măiestrie, sub privirile publicului asistent, un buchet de flori și o vedere din București” și concluzionează „... artist în toată puterea cuvântului, el are o mână excelentă [...] este un fin colorist, dublat de un impresionist cu talent”¹⁸. J.-B. Foltzer și-a folosit talentul și executând tablouri „la minut”, ceea ce se numea în epocă „*peinture-éclair*”, tablouri la cererea publicului, în doar câteva minute, dar fără rabat asupra calității¹⁹.

*

În articolul de față am adus în atenție o imagine inedită a Iașilor de la 1882, precum și un artist prea puțin cunoscut. Operele lui Jean-Baptist Foltzer apar destul de rar, fiind cunoscute doar cinci lucrări prezente la licitații în ultimele două decenii. Cele câteva informații de epocă pe care am reușit să le identificăm oferă posibilitatea de a schița un medalion biografic a acestui artist plastic. Ne exprimăm convingerea că, plecând de la temeiurile oferite de acest articol, subiectul va putea fi dezvoltat în viitor. Rămânem cu satisfacția de a fi așezat o cărămidă la baza acestui modest edificiu.

¹⁵ Florin (pseudonim), *Expoziția de Bele-Arte a artiștilor în viață*, în „Resboiul Român”, nr. 367/11 Iunie 1881.

¹⁶ „Familia”, editor Iosif Vulcan, Oradea, 1886, p. 516.

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ „Familia”, 26 octombrie 1886, nr. 43, p. 8 (despre Foltzer).

¹⁹ « Un très joli tableau représentant le Pont des Caravanes [...] M. Foltzer n'a pas fait de la peinture en peinture éclair; son tableau est très travaillé » (*Journal de Smyrne*); („Un tablou foarte frumos reprezentând Podul Caravelor [...] Dl. Foltzer nu a lucrat ca un pictor «la minut»; tabloul său este foarte elaborat”). «M. Foltzer, le peintre éclair, a étonné le public lundi soir au théâtre de l'Alhambra. Ainsi qu'il l'avait annoncé, il a bel et bien exécuté un tableau à l'huile d'après le sujet qui lui a été indiqué par un spectateur, en 4 ou 5 minutes ». (*Courrier de Smyrne*); („Dl. Foltzer, pictorul «la minut», a uimit publicul luni seara la Alhambra. Așa cum anunțase, a executat bine și frumos un tablou în ulei după un subiect care i-a fost indicat de către un spectator, în 4 sau 5 minute »).

*The City of Iași in 1882. An Urban Landscape by Jean-Baptiste Foltzer
(Abstract)*

Jean-Baptiste Foltzer (1829-1916) is an Alsatian painter, later established near Paris, becoming a member of the French Artist Society in 1884. He traveled through Levant, and also arrived in Romania, reaching both Iasi and Bucharest, in the 1880s-1890s. The urban landscape representing the city of Iasi in 1882 is the only testimony of its presence in the former capital of Moldova. Such representations are rare for Iași in the second half of the nineteenth century and that is why the painting has a documentary value, besides its intrinsic artistic qualities. The work, preserved until recently in France, is today in a private collection in Spain.

Keywords: *Jean-Baptiste Foltzer Alsatian painter, Iași, urban landscape, academic painting, private collections.*

Fig. 1. Jean-Baptist Foltzer, *Iași la 1882* (ramă nouă)

Fig. 2. Jean-Baptist Foltzer (fotografie)

Fig. 3. Jean-Baptist Foltzer, *Iași la 1882*: semnătura

Fig. 4. Jean-Baptist Foltzer, *Iași în anul 1882*